

לשוננו לעם

קונטרסים עממיים לענייני לשון
בעריכת ע' איתן ומ' מדין

מחזור כא (קונטרסים ר"א—ר"י)

תש"ל

בי"ח סיון תר"ס נתפרסמה ידיעה ב'הצבי': המהגרים
היהודים. ובכ"ה סיון:

מן שנת 1890 ועד שנת 1899 הגרו מאנגליה ואירלנד 1,645,729
נפש, שהוא, במספר בינוני, 182,858 לשנה.

קו. מבחן (בבית ספר)

ב'החבצלת, מבשרת ציון, מ"ע יו"ל בכל שבוע... מאת
ישראל דוב פרומקין מיום פ' באלול התרמ"א, במדור
ירושלים, נאמר:

ביום ג' כ"ה לירח הזה בשעה ששית יבוחנו נערות בית הספר
אשר לשרי בית ראטהשילד... ומנהלי העדה יבוקשו בזה
מאת המנהלים לבא אל הבית בעת המבחן...

אברהם מאיר הברמן

עוד ל"כביכול"

ב"לשוננו לעם" קונטרס קצ"ח, עמ' 156 ואילך, פרסם
ג' ברגרין מחקר חשוב ומעניין על התפתחות השימוש במלה
כביכול בספרות ובעם במשך הדורות, ולדבריו "ביטוי זה
הוא מן העתיקים בלשון חכמים". בקונטרס ר"ג, עמ' 79,
הוסיף תיקונים למאמרו זה.

הוא השתמש בהרכבה חומר, ישן וחדש, כדי לברר את
מובנה של מלה זו בהתפתחותה, וכן דן גם בניקודה אצל
ראשונים ואחרונים. והנני להעיר כאן כמה דברים נוספים,
ושמא יש בהם כדי למצות את החומר כולו.

בניקודה של המלה הביא ברגרין את הניקוד פביכול

רק בשם ר' אליהו בחור ויהודה גור, בשעה שאחרים ניקדו ניקוד אחר. אבל ראוי להעיר, כי ניקוד זה הביאו גם ש"י פ"ן וצבי ניסן גאלאמב. בספר "מלים בלשוני, העברעאיש-אידשעס ווערטער-בוך" של צבי ניסן גאלאמב¹, וילנא תר"ע עמ' 282, בערך כביכול, מנוקדת מלה זו כביכול², והיא מפורשת שם: "ביי גאטט איז מעגליך". גאלאמב מביא בהערה עברית שם את הדרוש על כ"ב אותיות, וכן "כתוב בתורה". ויש חשיבות למה שהוא מביא שם מפירוש רש"י ליומא ג ע"ב: "כביכול, אני שמעתי, אם היה צבור יכול להתכפר בשל יחיד, הייתי רוצה. ואני אומר, לפי שדבר קשה הוא לומר, שהקב"ה קץ בישראל, אמר כביכול, כלומר על כרחינו יאמר כן, כאילו אי אפשר לומר כן. וכן כל כביכול שבתלמוד"². וגאלאמב מוסיף שם: "ומבואר כאילו בהיותי יכול. וגם נמצא הכ"ף והלמ"ד משמשות יחד למלת לכתחלה".

ברגריין אומר: המשכילים התחילו לכתוב כביכול במקום כאילו סתם, ובזמן האחרון נתפשט שימוש זה ביותר

1. תלמיד חכם, סופר ומורה, נולד במקום סמוך לוילנא בשנת תרי"ד ונפטר בוילנא בשנת תרצ"ד.

2. שבתלמוד, כך הנוסח בדפוס ראשון. בדפוסים מאוחרים הנוסח מטעם הצנזורה: שבהש"ס. בדפוס הראשון הנוסח גם כן: "כאילו אי אפשר לומר כן". ואם כי יש קצת ספרים שבהם הנוסח "כאילו אפשר לומר כן", בלי אי, נראה לי, כי הנוסח שבדפוס הראשון הוא עיקר, והכוונה היא: אנו מוכרחים לומר את הדבר, שלכאורה אי אפשר לאמרו.

בעיתונות". אבל בדרך זו כבר השתמש קלונימוס בר קלונימוס ב"מגלת ההתנצלות הקטן" שלו (מהדורת יוסף שצמילר ב"ספונות" ספרו ו [תשכ"ו] עמ' ל"ד): "ואני זה שנתים צלחה עלי רוח אלהי רוח חן, חפץ התורה נוססה בי, ואבינה בעם, והנם במלאכת הש"ס נרפים, עד כביכול בגבולנו תורה משתכחת מעט מעט".

והמעניין הוא כי גם ש"י פין ב"האוצר" שלו מביא את הפירוש של כביכול ככיני להקב"ה, והוא אומר בכרך ב, עמ' 255: "ובמובן זה הרגל לשון במשנה פְּבִיכּוֹל (כ"ף שוואית ובי"ת פתוחה), להשמר מן ההגשמה במאמר שאומרים על דרך ההגשמה להסביר את האוזן". והוא ממשיך ואומר: "ומזה גם בשאר ענינים שנאמרו רק ע"ד המשל והדמיון המליצי... ושמשו שתי אותיות יחד הוא ע"ד כבתחלה, כבראשונה".

הערת המערכת:

מר ג' ברגרין רשם לנו ציונים נוספים לניקוד פְּבִיכּוֹל: א. תוספות יו"ט סנהדרין ו, ה — בשם ר"א בחור; ב. בוקסטורף במילונ בשם ר"א בחור; פְּבִיכּוֹל; וכצורה עממית: פְּבִיכּוֹל; ג. רד"צ הופמן בפירושו למשנה ס' גזיקין, 1898; ד. הרב אונדרווייזר, תורה עם פירש"י מנוקד, אמשטרדם 1899, במד' יג, לא; ה. סידורי "עבודת ישראל" ו"אוצר התפילות" בפיוט "ויושע אור ישראל איומתו"; ו. מחזור כל בו, חלק ד', וילנא תרצ"ה, בפיוט זה; ז. ספיואק־הואש, אידיש ווערטערבוך, 1911: פְּבִיכּוֹל [פְּבִיכּוֹל] — כלומר הצורה הראשונה היא הנכונה, וזו שבחצאי מרובע היא הוולגארית.